

Diskusní problémy struktury marxistické sociologické teorie*

ANDREJ SIRÁCKY - KAREL RYCHTAŘÍK

Všichni, pro které se stala sociologie více posláním než zaměstnáním, všichni, kteří žijí pro vědu, a ne z vědy, projevují zpravidla zanícený vztah ke své disciplíně a zájem o její problematiku. V Sovětském svazu se říká, že sociologové jsou „entuziasti“. V sociologickém entuziasmu se spojuje vášnivý zájem o člověka a osudy lidské situace v druhé polovině dvacátého století se zápasem za pozitivní překonání daného, za projekci nových možných řešení a prosazení jejich realizace.

Sociologie tu vstupuje do kontextu širších společenských vazeb, stává se součástí ideologické výzbroje společnosti a bez ohledu na to, jaké teoretické a metodologické postuláty vyznává, je vždy tak či onak spojena s řešením problémů lidské situace, stavu, perspektiv a „osudů“ jedince a společnosti.

Ve vztahu k problémům své doby, ve vztahu k zájmům tříd, které se koncentrují v protikladnostech pokrokových a reakčních sil a mají zcela konkrétní ekonomické, politické a ideologické projevy, nemůže být sociologie nikdy neutrální.

Úkolem marxistické sociologie je objevovat pravdu a vést zápas za pravdu. Ta ve světě antagonistických tříd nebyla a není ničím subjektivním. Pravda jsou pro nás takové zásady a pravidla a teoretické principy, které adekvátně odrážejí realitu, existují nezávisle na nás, nezávisle na společnosti a přírodě.

Společenský proces byl a je zápasem proti otroctví, hlouposti a proti ziskným vládcům. Je nekonečným pochodem životů a smrtí, který nesčíslněkrát změnil své formy a bloudil po falešných ramenech poznání, než získal schopnost poznávat základní pravdy o světě lidí a velikosti poslání, které náleží jen člověku.

Iracionalita „osudů“ je překonána rozumem lidí bojujících za tuto pravdu, životem lidí, kteří v potřebě poznávat a měnit totalitu lidské situace nacházejí smysl

svého já. Sociologický entuziasmus je nám sympatický právě tím, že přivádí člověka k tomu, čím překonává sám sebe.

Možnost pravdivého společenskovedního poznání má svou genezi. Stala se reálnou zřejmě teprve tehdy, když na scénu společenského dění vstoupila dělnická třída, třída zvláštního společenského postavení a dějinného poslání.

Významná zvláštnost jejího společenského postavení spočívá v tom, že obecné zájmy této makroskupiny jsou totožné se zájmy pokroku společnosti vcelku. Dělnická třída se nemůže osvobodit, aniž zruší jakékoliv vykořisťování a třídní útlak. Zvláštnost jejího dějinného poslání je dána tím, že dělnická třída je tou společenskou silou, která je schopna překonat odpor doživajících tříd a realizovat nejušlechtilejší ideály, jež kdy proklamovalo lidské pokolení.

Marxismus-leninismus poskytuje dělnické třídě možnost proniknout k podstatě, pochopit zákony a tendence tohoto světa. Společenskovední poznání umožňuje nejen pochopit a postihnout společnost vcelku, ale pochopit i historickou úlohu třídy. Tak se „třída o sobě“ stává „třídou pro sebe“, třídou, jejíž společenství integrované komunistickými cíli přesahuje a násobí zkušenost, schopnost, sílu a energii jednotlivce.

Sociologie vždy byla a bude odrazem společenských procesů, ale i výrazem třídních zájmů a ideologických orientací. Marxistická sociologie nijak netrpí tím, že její odrazy společenských procesů jsou spojeny s ideologickou orientací a s třídními zájmy. Ty nejsou na překážku společenskovednímu poznání. Naopak. Tam, kde jsou v souladu s objektivními zákonitostmi a tendencemi společenského života, dávají tomuto poznání reálný základ a smysl.

Problém tedy není v tom, že vyznavači Marxe v sociologii vědomě a s přesvědčením brání a zdůrazňují „oficiální“ systémy hodnot komunismu. „Bída sociologie jako

* Stat vychází současně v časopise Sociológia vydávaném SAV v Bratislavě.

vědy začíná tam, kde třídní zájmy a v soula-
du s tím i třídní „systém hodnot“ se do-
stávají do rozporu s objektivní historickou
zákonitostí, se základními potřebami spole-
čenského pokroku. Především tento rozpor
je charakteristický pro soudobou buržoazní
sociologii.“¹

Vznik a realizace možností společensko-
vědního poznání může být uskutečněna jen
v procesu činnosti lidí. V komplexu těchto
činností přijímá závažné místo a důležité
úkoly marxistická sociologie. Zápas mar-
xistické sociologie je i dnes spojen s trva-
lým problémem, jehož smyslem musí být
více než „pochopit strukturu a směr, formo-
vání a smysl své doby, strašný a nádherný
svět lidské společnosti ve druhé polovině
dvacátého století.“ (C. W. Mills, *Sociolo-
gická imaginace*, MF, Praha 1968, s. 191).

*Jeho smyslem musí být přetvoření světa
lidské společnosti a vytvoření nové spole-
čensko-ekonomické formace.* Toto „pře-
tvoření“ a „vytvoření“ je sice procesem
objektivní historické zákonitosti, ale není
procesem fatální nevyhnutelnosti. Reálná
možnost není ještě skutečnost.

Přeměnit tuto možnost znamená krok za
krokem naplnit dějinný proces těžkého,
složitého a zdaleka ne přímočarého spole-
čenského zápasu, který dnes vede Komu-
nistická strana Československa.

Vědomě a programově usilujeme o to,
aby rozvoj sociologického poznání, jeho
výsledky a společenské uplatnění byly
v ohnisku zápasu, který vede strana.

Analýza společenských věd po XIV.
sjezdu Komunistické strany Českosloven-
ska ukazuje, že „před naší sociologií stojí
nyní důležitý úkol vyjasnit závažné meto-
dologické základy, překonat spekulativní
tendence a formalismus, povětšinou pře-
vzatý od měšťácké „velké sociologie“,
stejně jako bezperspektivní pozitivismus...
Právě v sociologii vystupuje nyní do po-
předí teoretická stránka ideologického
zápasu.“²

V této souvislosti upozorňuje J. Fojtík
na nutnost překonat projevující se tenden-
ce nihilistického poměru k sociologii. Poli-
tická škodlivost je zřejmá. Vědecká ne-
udržitelnost přístupů, které de facto
likvidují sociologii cestou její degradace

na procedury a techniky sociologického
výzkumu, je evidentní.

Věci socialismu tyto přístupy objektivně
škodí. Měli bychom se proto zamýšlet nad
tím, komu prospívají.

*

Proces, kterým prochází československá
sociologie, je novou etapou nejen z hledi-
ska kritického posuzování minulého ob-
dobí, jehož smyslem je provést adekvátní
analýzu koncepčních, strategických slabín,
chyb a omylů a v procesu dialektické ne-
gace ukázat směr dalšího vývoje.

Novou situaci vytvářejí i nové požadav-
ky, které socialistická společnost klade na
marxistickou sociologii. Systém vědeckého
řízení naší společnosti a požadavky socia-
listické praxe činí ze sociologie disciplínu
nejen teoretickou, ale i aplikovanou. Zcela
zřejmou se stává skutečnost, že přechod
od obecných pojmů historického materia-
lismu ke konkrétnímu empirickému zkou-
mání dané společenské reality nezbytně
vyžaduje vytvořit určité zprostředkující
články. Těmito články jsou tzv. „oborové“,
„dílič“, „speciální sociologické teorie“, „em-
pirické sociologické teorie“, „empirické
disciplíny“ apod. Nejčastěji bývají označo-
vány jako „teorie středního dosahu“.

Nová situace jako by vracela „stará téma“
struktury marxistické sociologické teorie.
Sociologické vědění z hlediska vertikálního,
tj. podle stupně zobecnění, zasahuje do
společenského poznání ve čtyřech rovi-
nách. Nejnižší je empirická rovina.
Střední rovinou zobecnění je oblast oboro-
vých sociologických disciplín, umožňující
interpretovat fakty vztahující se k jednot-
livým sférám a procesům společenského
poznání. Nejvíce sporných otázek se kon-
centruje kolem takových rovin zobecnění,
které představují obecná sociologie a his-
torický materialismus.

Pokusme se nyní charakterizovat jed-
notlivé stupně tohoto vertikálního členění.

Empirická rovina

Nechceme se na tomto místě pokoušet
o analýzu empirických tendencí v česko-
slovenské sociologii. Prvé kroky takovéto
analýzy byly vlastně už vykonány.³

¹ Jovčuk M. T., Charčev A. G., Jadov V. A.,
*Aktualnyje teoretičeskie problemy marksistsko-
leninskoi sociologii, Filosofskie nauki*, Moskva
1970, č. 5, s. 11.

² Fojtík J., *Svět boj o socialistické uvědomění
lidí*, RP 1. 7. '91, s. 3.

³ Viz např. Sirácky A., *Lenin a revoluční teorie
společnosti*, NM 12/1969, s. 1492–1506;
Urbánek E., *Empirismus v československé sociologii
a jeho důsledky*, SC 1/1971, s. 25–36.

Požadavek dialektické jednoty vztahu teorie a empirie je meritem marxistické metodologie. Narušení této jednoty považujeme za anachronismus, který měl v padesátých letech podobu „abstraktního deduktivismu“ a přibližně v druhé polovině šedesátých let se projevoval v různých tendencích, na které lze ukázat nejen v sociologii, kde byly označeny termínem „plochý empirismus“.

Empirická rovina představuje pouze výchozí terén, z něhož je nutno postupovat dále, k hlubším analýzám a zobecňujícím závěrům. Kdo považuje empirickou rovinu za konečný stupeň poznání, ten se podobá neplavci, který se vrhá do dravého veletoku v přesvědčení, že nějak přeplave. V záplavě kvantitativních dat se i jinak cenná a někdy velmi pracně získaná zjištění stávají v podstatě irelevantní.

Oprávněně někteří autoři odmítají empirický stupeň jako konečný stupeň sociologického poznání také proto, že „toto poznání se vztahuje na elementy objektivní skutečnosti v určitém čase a prostoru a na určitou historicky podmíněnou situaci“.⁴

Ve vztahu ke společenským podmínkám je empirický stupeň jako konečný stupeň sociologického poznání irelevantní tedy proto, že zpravidla vyjadřuje pouze náhodná spojení.

Zdá se, že v československé sociologii jsme „přetrpěli“ období idiografického empirismu. Empirický popis pomocí nejčastěji „vlastnoručně“ sebraného materiálu byl nezdolně popisem určité individuální, dále se neopakující skutečnosti.

V idiografické empirii je popis jednotlivých faktů spojen s neschopností jejich vyložení.

V sarkastickém obrázku k předmluvě ke svému „Ostrovu tučňáků“ vykreslil Anatol France příhodu váženého vědce Fulgentina Tapíra, který umění a mnohost jeho forem převedl na kategorie různobarevných lístků, v nichž se nakonec utopil.

„... sotva jsem otevřel osudnou krabici, vypadly z ní modré lístky. Proklouzly mi mezi prsty a začaly se sypat, jako když prší. A hned nato se ze sympatie otevřely vedlejší krabice a vyřinuly se z nich potoky růžových, zelených a bílých lístků.

A už se sypaly lístky z ostatních krabic ve všech možných barvách a šuměly jako v dubnu voda na horských úbočích. V minutě pokryly podlahu tlustou vrstvou papíru. Tryskaly z nevyčerpatelných nádrží, jejich hukot stále vzrůstal a každým okamžikem se řítily divočejším přívalem. Fulgentius Tapír, ponořený v papírech až po kolena, zkoumal pozorným nosem pohromu. Seznal její příčinu a zbledl hrůzou... Volal jsem na něho, skláněl jsem se k němu, abych mu pomohl na žebřík, který se ohýbal pod lijákem – bylo příliš pozdě. Byl zasypan a byl žalostně zoufalý, neboť ztratil sametovou čepičku a zlaté brýle. Marně se vzpíral svými krátkými rukama záplavě, která mu sahala až k podpaží. Najednou se strhla strašná smršť lístků a zavalila ho obrovským vírem. Spatřil jsem na okamžik v jícnu toho víru učencovu holou lebku a jeho tlusté ruce. Pak se nad ním propast zavřela a zátopa se rozprostřela nad tichem a nehybností.“⁵

Zátopa, ve které se utopil nejen „Fulgentius Tapír“ má gnoseologické a metodologické příčiny. Spoutat přívál empirického materiálu znamená vyřešit ústřední otázku vztahu jednotlivého a obecného a ovládnout pravidla vědecké práce s empirickým materiálem.

Problém, jak vymezit, určit, ohraničit, jak provést výběr sledovaných faktů, je závažnou gnoseologickou a metodologickou otázkou.

Ze skutečnosti, že život lidí se skládá z konkrétních, jednotlivých událostí, je možno vyvodit zcela odlišné závěry. Můžeme vycházet z předpokladu, že

a) zvláštností společenského života, na rozdíl od života přírody, je právě tato neopakovatelnost, jedinečnost jednotlivého. Společenské vědy potom zkoumají jednotlivé a neopakovatelné souhrny náhod. Filosofický agnosticismus v sociologii v různých odstínech a polohách popírá možnost poznání, a tím i zákonitosti společenského pohybu. Popírat objektivní zákonitosti ve vývoji společnosti znamená zaujímat idealistické, fideistické stanovisko.

Lenin tyto přístupy komentuje jednoznačně:

⁴ Pašlak J., *K některým problémům sociologického poznávání*, SC 4/1971, s. 389.

⁵ France Anatole, *Ostrov tučňáků*, SNKLU, Praha 1963, s. 13, 14.

„Vypuzovat z vědy zákony znamená ve skutečnosti jen propašovat do ní zákony náboženství.“⁶

Můžeme však vycházet i ze zcela odlišného předpokladu, že totiž:

- b) jednotlivé, konkrétní události společenského života jsou sice ve své konkrétnosti neopakovatelné, ale jejich jedinečná neopakovatelnost není žádným izolovaným faktem. Naopak, stává se článkem celého řetězu událostí, které obsahují významné, opakovatelné prvky.

V Leninových filosofických sešitech najdeme rozsahem malou, ale obsahem velmi významnou stať s názvem „K otázce dialektiky“. V úvaze o podstatě dialektiky tu Lenin objasňuje, proč v každé události, věci, faktu, pojmu a domněnce je skryta dialektika vztahu jednotlivého k obecnému, proč každá skutečnost obsahuje jak prvky obecné (společné s jinými jevy, věcmi), tak prvky jedinečné, neopakovatelné. Na prostých soudech, na libovolných příkladech typu „listí stromů je zelené“, „Ivan je člověk“, „Alík je pes“, ukazuje, že „jednotlivé neexistuje jinak, než v souvislosti, která vede k obecnému. Obecné existuje jen v jednotlivém, skrze jednotlivé. Každé jednotlivé je (tak či onak) obecné. Každé obecné je (částičkou nebo stránkou nebo podstatnou vlastností) jednotlivého.“⁷

Empirická poznání, mají-li vést k nometické analýze, a ne k idiografickému popisu, musí být vedena prizmatem takových přístupů, ve kterých obecné a jednotlivé není nikdy ve věcech, jevech a společenských faktorech striktně odděleno.

Má-li mít empirické poznání jednotlivé události, individuální skutečnosti smysl ve vztahu k nometické operaci, musí analyzovat sociální fakta, činy, události atd. nikoliv izolovaně, ale s ohledem na určující souvislosti a závislosti, s cílem poznání těch skutečností, jež byly vyvolány nebo tak či onak spojeny všeobecnou souvislostí a vzájemnou podmíněností věcí a jevů.

Marxistická sociologie nepopisuje všeobecně známé fakty proto, aby je bylo možno zanést do formuláře, utřídit a uložit podle věcného rejstříku. Idiografická představa je degradací, která se nemůže nazývat společenskou vědou.

V marxistické sociologii vychází empirické poznání z předpokladu, že neexistují prvky, jevy, fakty, jež by neobsahovaly prvky a skutečnosti opakovatelné. Pro společenskou vědu, má-li být nazývána vědou o společnosti nebo vědou o některé substruktuře, části, oblasti, sféře společnosti, musí být hlavním objevovat opakovatelné prvky společenské skutečnosti — jinak řečeno, objevovat zákony událostí, zákony společenských procesů.

Empirická rovina poznání se v marxistické sociologii stává určitým výchozím poznáním. Říkáme poznáním, a ne popisem, protože klademe důraz na volbu faktů, na to, jak adekvátní bude výběr toho, co je opakovatelným, podstatným, určujícím a co je spojeno s objektivními zákonitostmi společenských procesů. Konečně nemalou úlohu hraje i to, jak v empirickém šetření budou oceněny a posouzeny události, fakty, které se stávají neopakovatelným a v podstatě náhodným prvkem, aspektem společenského procesu.

Jen za tohoto předpokladu může být empirické rovině přiřčeno právo, aby byla nazývána prvním stupněm poznání.

Z uvedeného je zřejmé, jak významnou úlohu v empirickém šetření má okolnost, jaký kormidelník, pod jakou teoretickou vlajkou, jakými metodologickými postupy a kam vede pravidlo empirického materiálu.

Např. T. W. Adorno správně postřehl, že empirická zkoumání se vždycky utvářejí rozdílně podle toho, zda vycházejí z té či oné koncepce.⁸

Každý empirický výzkum se angažuje nejen v určité osnově technického kontextu, která je psána nejčastěji statistickými pravidly, ale současně i v osnově určitého teoreticko-filosofického kontextu. Není společenského výzkumu, který by nebyl veden idejemi.

Konkrétně viděná realita není nikdy realitou sama o sobě, ve smyslu jejího oproštění od hodnot. Fakty jsou vždy nazírány prizmatem určitých teoretických koncepcí. Přijatá teoretická pravidla společenského poznání determinují relevantní fakta konkrétního vidění a zapřičiňují, že stejnou událost, „realitu“ lze vidět různým způsobem.

⁶ Lenin V. I., *Materialismus a empiriokriticismus*, Praha 1952, s. 140.

⁷ Lenin V. I. *Spisy*, sv. 38, s. 367.

⁸ Viz Adorno T. W., *Gesellschaftstheorie und empirische Forschung, Soziologie zwischen Theorie und Empirie, Soziologische Grundprobleme*, München 1970.

Konečně je dobře známo, že dva sociologicky vzdělaní pracovníci mohou mít i značně protichůdné názory na to, které fakty jsou pro řešení daného problému relevantní. Selektce empirického materiálu, pro kterou se sociolog rozhoduje, má dalekosáhlé důsledky pro celý proces analýzy.

Např. ti českoslovenští sociologové, kteří se prostřednictvím mezinárodních organizací podíleli na komparativních sociologických výzkumech, upozorňují, jak obtížná a někdy i vůbec nemožná je reinterpretace empirického materiálu v těch případech, kdy o formulování hledisek výběru a sběru empirické informace rozhodovali lidé, kteří jsou nositeli jiných, ve vztahu k vědeckému poznání neadekvátních ideových poloh.⁹

Konkrétní empirický výzkum, i když vyžaduje vysokou profesionální kvalifikaci, netvoří samostatnou vědu, není vědou sám o sobě a není také žádnou „konkrétní sociologií“. Výzkum je základem vědeckého poznání, je cestou, kterou musí projít každé vědeckovýzkumné úsilí, a proto se s ním v různých podobách setkáváme ve všech oblastech společenskovědní práce.

„Sociologický výzkum se odlišuje od ostatních konkrétních zkoumání hlavně v jednom bodě: zkoumá souvislosti, spojení, vazby mezi různými sociálními jevy, jejich *vzájemnou podmíněnost*. Proto obvykle přesahuje rámec kterékoliv jednotlivé sféry společenského života: ekonomické, politické, duchovní apod.“¹⁰

Sociologický výzkum musí respektovat tuto podmíněnost a může být tedy sociologickým výzkumem jen tehdy, je-li funkčně spojen se zprostředkujícími teoretickými články, jakými jsou teorie středního dosahu.

Praktický rozvoj sociologických výzkumů a jejich „profesionalizace“ je procesem, který je úzce spojen s matematizací a kybernetizací sociologie.

Toto spojení vytváří nemálo metodologických problémů a má své pozitivní a negativní stránky.

Nelze než souhlasit s těmi, kteří upozorňují, že uplatnění matematických metod a užitečnost tohoto přístupu závisí na „pochopení jeho teoretických aspektů a na jeho přiměřené specifikaci s ohledem na konkrétní empirický materiál. „Matemati-

zace“ určité vědní disciplíny je realizovatelná a pro daný obor plodná jen za určitých objektivních – historických a teoreticko-praktických – podmínek, které nelze v žádném případě zanedbávat nebo obcházet. Uplatnění matematických metod nemůže však nikdy nahrazovat vyjasňování základních, teoretických koncepcí, zpřesňování používaných pojmů a rozvíjení specifických metod daného vědního oboru.“¹¹

Mylné a gnoseologicky pochybné jsou pokusy, které absolutizují některé zvláštnosti matematických a kybernetických přístupů, stejně jako tendence, ve kterých je matematika a kybernetika vydávána za všeobecnou metodu. I tady platí, že analýza jakéhokoliv společenského systému, hledání optimálních podmínek jeho fungování nemůže být oproštěno od zkoumání geneze a kauzálních závislostí daného jevu.

Vstup matematických a kybernetických postupů do sociologie nám znovu připomíná nutnost profesionální přípravy sociologů. Rozbor souvislostí sledovaných empirických skutečností, jejich přípustná redukce a rozklad, rozsáhlá tematika škálování a měření podobně jako otázky terénního sběru informací a konečně i celá problematika strategie sociologických výzkumů je oblastí tak složitou a náročnou, že se neobejde bez speciální profesionální přípravy.

Význam této přípravy se nijak nesníží konstatováním, že struktura marxistické sociologické teorie je diskusním problémem. O struktuře marxistické sociologie budeme asi diskutovat ještě celá léta. Tato diskuse však může být společensky efektivní jen za předpokladu, že bude zajištěna účinná ideově politická a odborně vysoce kvalifikovaná profesionální příprava sociologických kádrů na speciálních katedrách vysokých škol.

Střední rovina zobecnění

Za střední rovinu zobecnění jsme označili oblast tzv. „sociologických teorií středního dosahu“, oblast speciálních sociologických teorií.

U nás vlastně nikdy nedošlo k hlubšímu posouzení místa, které přijímá tento stupeň teoretického poznání v klasifikaci společenských věd. V sovětské sociologické lite-

⁹ Viz např. Kára K., Řehák J., *Postavení války a míru ve vědomí lidí*, SC 5 1971.

¹⁰ Ugrinovič D. M., *O struktuře marxistické sociologické teorie*, citovaná práce, s. 5–6.

¹¹ Berka K., *K pojetí měření v československé sociologii*, SC 5 1971, s. 545.

ratuře se polemika o podstatě speciálních sociologických disciplín rozvinula již v roce 1965. Posouzení této problematiky a ocenění významu teorií středního dosahu pro socialistickou společnost nalezne zvláště v pracích G. M. Andrejevové.¹²

V současné buržoazní sociologii se s myšlenkou teorie středního dosahu setkáváme u amerického sociologa R. K. Mertona. Po druhé světové válce, kdy v americké sociologii vládou silné pozitivistické a empirické proudy, se stále více stávají zřejmé omezené možnosti empirických výzkumů, kterým chybí teoretický základ. Sebevětší množství empirických materiálů nepřinášejí jejich teoretickou integraci.

Tento stav se pokouší překonat R. K. Merton prací *Social Theory and Social Structure* (1949). Merton se snaží vyhnout obecnějším teoretickým konsekvencím a „bez hodnotících předpokladů“ analyzovat „neutrální prvky“ sociologického systému. Jeho koncepce o potřebě vytvořit teorie středního dosahu (v Mertonově terminologii „middle-range theory“) má tedy jasné ideologické zázemí.

Merton charakterizuje teorie středního dosahu jako prostředníky mezi „všezahrnujícími spekulacemi a pracovními hypotézami, se kterými vstupujeme do empirického výzkumu“.

G. M. Andrejevová správně upozorňuje, že jeho přístupy v hranicích pozitivistické metodologie teorie středního řádu „ohraničují analýzu společenských jevů fixováním funkcionálních závislostí a nesnaží se o analýzu závislostí kauzálních“.¹³

Současné však Andrejevová vyslovuje přesvědčení, že myšlenka zobecnění empirických údajů na určitém stupni je i v marxistické sociologii plně oprávněna. Fakt, že termín „teorie středního dosahu“ vznikl v rámci buržoazní sociologie, nesmí znamenat, že k tomuto stupni teoretického zobecnění budeme zaujímat odmítavé stanovisko vůbec.

Mertonovo pojetí vychází z hledisek pozitivistické sociologie, kde kritériem správnosti zobecnění středního stupně není společenskohistorická praxe, ale možnost verifikace.

Teorie středního dosahu odráží objektivně existující reálné potřeby společenského poznání dvacátého století. Jde však o to, aby tato zobecnění na rozdíl od pozitivismu R. K. Mertona vycházela z principiálně jiných metodologických přístupů a byla i principiálně jinou kvalitou.

Teorie středního dosahu zkoumají určitý sociální fenomén, určitý prvek sociálního celku. Tento „prvek“ analyzují velmi podrobně, detailně, a oč jsou jejich sondy poznání užší, o to by měly být ve své analýze hlubší. V potencích teorií středního dosahu je objevovat „relativně samostatné zákonitosti rozvoje daného sociálního jevu“.¹⁴

Reálné zvláštnosti společenského života, sociálních vazeb a vztahů při zkoumání rodiny, mládeže, otázek volného času, kultury, průmyslu, města, armády atd. jsou vždy spjaté s širším předmětovým celkem. To ale neznamená, že zobecnění na této úrovni musí mít nezbytně filosofický charakter. Také pojmový aparát vznikajících oborových sociologických disciplín není totožný s pojmovým aparátem marxistické filosofie.

Rízení sociálních procesů života naší společnosti vychází nejen z působení obecných, ale i specifických zákonů, které postihují mechanismus života a fungování jednotlivých „subsystémů“, jednotlivých oblastí a sfér života socialistické společnosti, přičemž nelze nikdy opomenout skutečnost, že každý z těchto subsystémů funguje, působí a je závislý na determinantech společenského celku.

Pro potřeby konkrétního řízení, praktických zásahů do velice jemného přediva společenské problematiky nestačí jen analýzy v „makrorovině“. „Makrorovina“ společenskovědní teorie nám umožňuje formulovat zásady, směry a cíle společenského pohybu. Relativně vysoký stupeň obecnosti nám však bez dalšího společenskovědního poznání neumožňuje rozpracovat návod k jednání v určité konkrétní situaci, k optimálnímu řešení té které konkrétní společenské problematiky. K tomu musíme poznat speciální projevy obecných zákonitostí v nejkonkrétnějších

¹² Andrejeva G. M.: *Sovremennaja buržuaznaja empiričeskaja sociologija*, Mysl, Moskva 1965, s. 244–266, Andrejevová G. M., Nikitič E. P., *Metoda vysvětleńij v sociologii*, v: *Sociologie v SSSR*, Svoboda, Praha 1967.

¹³ Andrejeva G. M.: *Marksistskaja sociologija i jejo zadači*: O strukture marksistskoj sociologičeskoj teorii, Moskva 1970, s. 30.

¹⁴ Ugrinovič D. M., *O strukture marksistskoj sociologičeskoj teorii*, citovaná práce, s. 14.

podmínkách a situacích, k tomu musíme tyto speciální projevy spolehlivě poznat, posuzovat, analyzovat. „... sociologie se nemůže spokojit jen globálním a všeobecným pohledem na lidský svět. Jejím cílem je použít exaktních výzkumných metod, proniknout do podstaty, hloubky a konkretizace vlastní sociální sféry ...“¹⁵

A tak v důsledku určitého objektivního procesu, na přechodu od makroanalýzy k mikroanalýze, vznikají nové empirické sociologické disciplíny.

Jestliže nazýváme dílčí, oborové sociologie empirickými, pak ne ve smyslu „ne-teoretických disciplín“, ale v tom smyslu, že jejich teoretický model, počátek, zdroj i rozvoj je výrazně spojen s empirickým poznáním.

Mezi rozvojem oborových sociologických disciplín a rozvojem konkrétních sociologických výzkumů je výrazná závislost. Vznik a rozvoj oborových sociologií je bezprostředně spojen s rozvojem konkrétních empirických šetření. Na druhé straně rozpracování metodologie sociologických šetření je nemožné bez takového mezičlánku (zprostředkujícího článku), jakým jsou teorie středního dosahu.

Pokusy o přímý přechod od základních, obecných pojmů historického materialismu ke konkrétnímu výzkumu jsou bezúspěšné a nereálné, stejně jako pokusy vtěsnat všechny poznatky oborových sociologických disciplín do rámce encyklopedicky pojatého historického materialismu.

Empirické poznání nelze rozvíjet, aniž by byl rozpracován specifický terminologický aparát, s jehož pomocí sledujeme empiricky popisovanou realitu. A proto každé nové empirické poznání by mělo současně vést k rozvoji teorie a metodologie. Touto cestou dochází k postupnému vytváření pojmového aparátu, kategoriálního systému, který umožňuje popis různého stupně obecnosti, analýzu jednotlivých elementů sociální struktury a jejich funkcí v sociálním dění, odhalení korelací, které se ve své mnohosti realizují uvnitř sociálních procesů, ukázání jejich místa v jiných, např. obecnějších systémech atd.

Bylo by krátkozrakostí zůstat u zjištění, že přechod od makroanalýzy k mikroanalýze společnosti je dán jen bezprostředními, praktickými potřebami společenského řízení, a nevidět tu i jiné aspekty. Např. detail-

nější poznání, konkrétnější pohled umožňují další rozvoj obecné sociologie a její permanentní doplňování poznatky těch teorií, jež popisují jen určité, specifické sociální procesy. Teorie a rozvoj mikro-poznání se stává „živou vodou“ pro další makroanalýzu společnosti. Přitom musíme mít neustále na mysli fakt, že empirická analýza určité sociální oblasti, situace daného sociálního jevu, určitého „prvku“ sociálního celku apod. nemůže pretendovat na vyčerpávající pohled zejména proto, že tak či onak je zkoumáme izolovaně od celého systému faktorů, které tyto sociální situace, „prvky“ sociálního celku či dané sociální jevy zrodily. Proto např. sovětsští autoři oprávněně zdůrazňují požadavek, aby zkoumaný objekt byl vždy analyzován jako „součást“, „člen“ určitého sociálního celku.

Výsledkem „přechodu“ od makroanalýzy k mikroanalýze je tedy vznik tzv. oborových (odvětvových) sociologických disciplín. V jejich charakteristice vystupuje do popředí několik skutečností.

1) Oborová sociologická disciplína zkoumá určitou, relativně uzavřenou část sociální reality. Zkoumaný objekt by neměl být analyzován „vůbec“, ale jako „součást“, „člen“ určitého sociálního celku. Existuje totiž podstatná závislost části na celku, ale i její větší či menší působení na celek.

2) V procesu poznání je oborová sociologická disciplína změnou úrovně konkrétnosti a detailnosti, ve které je ta která problematika analyzována. Oborová disciplína se proto neobejde bez konkrétní výzkumné základny. Sepětí teorie s praxí je tu velmi úzké, zpravidla bezprostřední a trvalé – nejčastěji v rovině sociotechnických požadavků.

3) Vlastní teoretický systém oborové disciplíny není vyčerpán aplikací nebo aplikovatelností výsledků konkrétních sociologických šetření. Tento systém je určitým stupněm obecnosti a v některých svých částech má i širší, obecnější společenskou platnost. Oborové sociologie jsou charakteristické svou ambivalentní pozicí. „... z jedné strany si nemohou činit nároky na formulace nejvyššího stupně zobecnění a musí se dovolávat konkrétních věd, z druhé strany zase spojením s obecnou sociologickou teorií mohou speciální sociologie vnést do

¹⁵ Srácky A., *Sociológia a integrácia vied*, VPN, Bratislava 1968, s. 61.

zkoumání průmyslu, vesnice, rodiny, kultury, náboženství, politických stran nebo armády velmi obecná, teoretická východiska.¹⁶

4) Mezi oborovými sociologickými disciplínami a obdobnými disciplínami přírodně technického charakteru se vytváří zpravidla úzká návaznost. To je dáno tím, že každá disciplína se ze svých hledisek zabývá určitou omezenou oblastí zkoumané reality.

Diferenciaci sociologie na řadu oborových disciplín spojujeme s možnostmi prohloubení společenského poznání, s potřebami rozvoje společenské teorie a praxe. Tento bezesporu progresivní proces však někdy dosahuje takových rozměrů, že se musíme zamýšlet nad jeho účelností. Proces diferenciace není totéž co proces štěpení, drobení nebo — jak se někdy s oblibou říká — atomizace.

Růstu a rozvoji oborových sociologických disciplín musí odpovídat i úměrný růst a rozvoj sjednocující teoretické, metodologické a světónázorové báze, principů materialistického poznání dějin. Ztráta zájmů o souvislosti celospolečenské problematiky je cestou, která ani v sociologii nevede jinam než na pěšinky úzkého provincionalismu.

Pěstovat oborovou sociologickou disciplínu neznamená rezignovat na obecně teoretické postuláty marxismu-leninismu. Naopak, diferenciace sociologického poznání musí být spojována se zvýrazněním globální teoretické koncepce.¹⁷

To jsou skutečnosti, které musí být respektovány, jestliže chceme pěstovat a rozvíjet teorie středního dosahu jako oborové, empiricko-teoretické disciplíny a jestliže vědomě usilujeme o to, aby řešení problémů „středního dosahu“ umožnilo jít cestou strážlivého řešení problémů „velkého dosahu“.

Jsmo přesvědčeni, že socialistická společnost, která cílevědomě usiluje o rozvoj všech stránek a oblastí společenského života, se neobejde bez teorií středního dosahu. Znalost specifických stránek a oblastí společenského života vyžaduje nejen speciální výzkumy, ale i rozvoj oborových sociologických disciplín.

Zobecnění, které představuje obecná sociologie a historický materialismus

Z toho, co bylo dosud řečeno o empirickém postihování daného sociálního jevu a o střední rovině zobecnění, vyplývá, že poznávací proces musí — za pomoci odvětvových sociologických disciplín — vést k teoretickému sjednocování, k rozpracování světónázorové a metodologické základny principů materialistického pojetí dějin. Z dosavadních úvah je zřejmé, že ani empirické poznání, ani teorie středního dosahu, které postihují „relativně samostatné zákonitosti rozvoje daného sociálního jevu“, nemohou nahradit celkový, globální pohled na společenskou realitu.

Sociologické poznávání se dostává v další fázi — po překonání zkoumané „hranice“ uchopení společenské reality — k problému „nejvyšší roviny“, tj. k poznávání sociálních jevů a procesů, které je možné objasnit jen pomocí kategoriálního systému obecné sociologie, případně historického materialismu (filosofie).

V „závěrečné“ (konečné) fázi sociologického poznávání nás může jediné *analýza v rovině makroprocesů* přivést k hlubšímu pochopení společenských procesů a zákonitostí. To fakticky znamená, že naše analýza se musí pohybovat na hranici dvou vědních disciplín: sociologie a historického materialismu (filosofie).

V souvislosti s obecnou sociologií se při řešení našeho problému dotýkáme i věd, které se široce zabývají problematikou člověka a společnosti (historická věda, politická ekonomie, sociální psychologie, etika apod.). Bez ohledu na to, uznáváme-li existenci „věd o člověku“ či nikoli, zůstává faktem, že problematika *komplexnosti společenského života* se soustřeďuje v historickém materialismu a obecné sociologii.

V obou vědních disciplínách, ve filosofii a v sociologii, se objektivní realita „uchopuje“ vždy na určité úrovni existence lidí, prostřednictvím dané společensko-historické situace a prostřednictvím racionální (logické) analýzy dosažené v této etapě vývoje. První způsob se týká sociologie (a historie), druhý filosofie. Na tomto místě je třeba podotknout, že při poznávání „hloubky“ a „šířky“ zkoumané reality hraje vý-

¹⁶ Wladr J. J., *Socjologia Wojska*, MON, Warszawa 1964.

¹⁷ K těmto otázkám viz Rychtařík K., *Sociální*

svět armády. Pokus o sociologickou analýzu armády jako společenské instituce socialismu, NV, Praha 1971, s. 16–22.

znamnou roli politicko-ideový aspekt, o čemž již byla řeč. Ani v empirickém poznání, ani v oblasti „středního dosahu“, jak ukázala naše analýza, se uvedený moment neprojevuje tak výrazně.

Problematika člověka v rozpracované soustavě společenských vztahů je obsažena v obecné sociologii a společenské vztahy rozšířené o dimenzi „totální“ reality jsou předmětem filosofie (historického materialismu). Otázky analýzy společenské problematiky v rovině „nejvyššího“ zobecnění se staly aktuální, hodně diskutované a „zproblematicované“ již od té doby, kdy se začala konstituovat marxisticko-leninská sociologie jako samostatná věda. Věc se komplikuje i proto, že mnozí sociologové si počínají tak – a dělají to převážně ti, kteří ve svých výzkumech nepřekročili empirickou rovinu a zákony „středního dosahu“ – jako by marxistická společenská teorie vznikla až nyní a jako by v rámci marxismu-leninismu i v rámci filosofie (historického materialismu) nebyly analyzovány závažné společenské problémy. Opak je pravdou. Makroanalýza společenských procesů byla vždy silnou stránkou teorie marxismu-leninismu. Celé dílo a činnost Marxe, Engelse a Lenina se týkala společenské problematiky. Je pravda, že o společenských otázkách neuvažovali jen v teoretické rovině (a vůbec ne jen v empirické!), ale společenské problémy právem a v duchu jednoty teorie a praxe spojovali s činností mas, jednotlivců i skupin, s revolučním hnutím, s úsilím svět nejen vysvětlovat, ale i měnit. Marx, Engels a Lenin nerozpracovali své názory do soustavy kategorií empirické nebo „střední“ roviny, byli to však oni, kteří v teorii historického materialismu položili základy skutečně vědecké sociologie. Dnes, stejně jako v minulosti, myslitelé, filosofové a sociologové, kteří se snaží objektivně vysvětlit společenské procesy, nezůstávají jen v rovině empirické a v rovině „oborových“ sociologií, ale dotahují závěry z těchto rovin až k filosofickému zobecnění. Od dob Platona a Aristotela přes významné myslitele devatenáctého století až po dnešek se závažné společenské a politické problémy (například všeobecné otázky společnosti a dějin, sociálního pokroku a úpadku, politiky, státu, práva, morálky atd.) rozebíraly

v rámci filosofie. Z toho je zřejmé, že všeobecná problematika společenská (i dějinná) se v rovině „nejvyššího“ zobecnění analyzuje v rámci filosofie (historického materialismu).

Zásadní teoretická přednost marxismu-leninismu a marxisticko-leninské sociologie ve srovnání se sociologickými teoriemi, které nejsou schopné překročit empirickou a „střední“ rovinu, spočívá v tom, že *marxistická společenská teorie se rozvíjela v nejužší spojitosti s filosofií, politickou ekonomikou, dějinami a s revolučním hnutím pokrokových společenských sil, a proto je schopna širšího teoretického zobecnění. Protože marxismus-leninismus je nejen filosofií a ekonomikou, ale i sociologií, je i dnes oblast „sociálního myšlení“ a historického materialismu tím „bojovým polem“, oblastí sporů a problémů, kde se mezi marxisty vyskytují různé koncepty obecné sociologie a historického materialismu.¹⁸ Domníváme se, že se tento „spor“ v celé soustavě marxismu-leninismu alespoň částečně řeší v rámci teorie vědeckého komunismu.*

Dnes existují dvě koncepty a svým způsobem dva krajní přístupy k řešení otázky obecné sociologie a historického materialismu.

Někteří filosofové a filosoficky orientovaní sociologové se domnívají, že základní otázky společenského vývoje – tzv. makroanalýza, tj. nejvyšší stupeň generalizace společenských jevů, jejich formalizace v matematických symbolech – má řešit historický materialismus. Proto podle nich není nutná specifická sociologická teorie – obecná sociologie, stačí jen sociologické výzkumy (rozvoj metod a technik, analýza mikrojevů).

U části sociologů se na druhé straně projevuje *jednostranná tendence* úplně izolovat sociologii (jako výlučně empirickou, „experimentální“ vědu) od filosofie, od historického materialismu, od obecné teorie a nezávisle rozvíjet jen „empirii“ a metody, hledat jen „pravděpodobnosti“ a „pravdivelnosti“, popírádět zákony „středního dosahu“ místo všeobecných společenských zákonů.

Takové *metafyzické, nedialektické* slučování problémů teorie a metod neobstojí. Zvláště „čistý“ empirismus a pozitivismus

¹⁸ Sirácky A., *Sociológia. Teória, metódy, problémy*, Bratislava 1966, s. 15–43 a s. 181–209.

nemá místo v marxisticko-leninské společenské teorii a vědě. Není správný „teoretický“ a ani systémově neslouží rozvoji marxismu-leninismu, filosofii ani sociologii. Vzájemně se integrující „jádro“ těchto dvou klíčových věd (filosofie a sociologie) je neobyčejně důležité jak pro poznání světa (materialistický monismus), tak pro „delimitování“ poznávací sféry objektivního světa (universa) i sociální reality sociálního světa člověka.

Jen při přesném vymezení jejich sfér a v úzké spolupráci obou je možné řešit složité problémy makrojevů a mikrojevů. Podle našeho názoru představuje historický materialismus nejvyšší rovinu *filosofického zevšeobecnění* problematiky člověka (i společnosti) — materialistickou teorii a koncepci dějin a společnosti.

Historický materialismus je neoddělitelnou součástí marxisticko-leninské filosofie, a proto může být těžko považován za zvláštní, samostatnou vědu o společnosti. V této souvislosti například Todor Pavlov odmítá ztotožňovat sociologii jako speciální vědu o společnosti s historickým materialismem. Historický materialismus je víc než obecná sociologie. *Je teoretickým a metodologickým základem interpretace všech společensko-historických procesů.*

V čem tedy spočívá *podstata problému* rozlišení empirické roviny od zákonů „středního dosahu“ a od všeobecných společenských zákonitostí? V tom, že historický materialismus jako strukturální (systémová) část filosofie (dialektickomaterialistická teorie dějin a společnosti) svým předmětem a svými kategoriemi tvoří organickou součást (složku) logicky koherentního systému marxisticko-leninské filosofie. Do tohoto systému můžeme v rovině *filosofického zevšeobecnování* zařadit následující kategorie: společenské bytí (obsahující i individuální psychiku, osobnostní strukturu, „totalitu“ lidského bytí) a společenské vědomí, základnu a nadstavbu, sociální a kulturní systém (a odpovídající subsystémy), sociálně ekonomické formace, historické typy, sociální a třídní strukturu, společenské zákony různých rovin, pokrok a regres, sociální regulátor, sociální kontrolu, sociální rovnováhu a mobilitu, sociální normy, symboly, ideje, komunikační systém, vědeckotechnickou

revoluci, produkci a sebeprodukci lidského světa, princip seberegulace a sebetvoření a různé *filosofické* aspekty kategorie ekonomiky, pedagogiky, etiky apod. Stojí před námi důležitý úkol včlenit *filosofické kategorie* historického materialismu do systému filosofie („racionální interpretace reality jako celku“) a vymezením předmětu a „problémových okruhů“ historického materialismu se dostaneme i k vymezení obecné sociologie jako marxisticko-leninské vědy o společnosti. Nebude to lehký ani krátkodobý úkol. V jeho řešení vycházíme z premisy, že historický materialismus není *samostatnou společenskou vědou, ale filosofickou teorií*, která analyzuje „moment“ přírodně historického vývoje (část objektivní skutečnosti, která je začleněna jako „totalita“ v systému filosofie). Můžeme souhlasit s názorem, že „marxisticko-leninská sociologie, jejímž teoretickým základem je historický materialismus, se neztotožňuje s filosofií, ale je s ní organicky spjata při zkoumání všeobecných zákonitostí společenského života“.¹⁹ Díváme-li se na objektivní skutečnost jako na nekonečně diferencovanou a hierarchizovanou „metastrukturu“ (metasystém nebo supersystém), v tom případě filosofie (historický materialismus) analyzuje v rámci přírodně historické problematiky i společenský „element“ (moment, aspekt, „totální sociální fenomén“) všeobecné struktury světa. Musíme se trochu pozastavit u pojmu „element“. Z našeho výkladu je zřejmé, že „element“ je „prvkem“ jen ve vztahu k nejširší objektivní skutečnosti (kosmos, universum), ale z hlediska člověka je sociální realitou, která — jak jsme již o tom uvažovali — může být zkoumána v různých rovinách: v rovině empirické, v rovině teorií „středního dosahu“, v rovině obecné sociologické generalizace a v rovině *filosofické dimenze*.

Je úkolem obecné sociologie, aby vytvořila kategoriální systém pro všechny roviny sociální reality. Na tomto místě jen stručně připomínáme, že uvedený „element“ (v sociální realitě jako totalita) neobsahuje v sobě jen složité mikroprocesy a makroprocesy, ale ve struktuře objektivní reality (kosmos, universum) se spojuje v různých rovinách, v časoprostorových vrstvách a v dialekticky složitých vztazích

¹⁹ Jovčuk M. T., Charčev A. G., Jadov V. A., *Aktualnyje problemy marksistsko-leninskoi sociologii*, Filosofskije nauki, Moskva 1970, č. 5, s. 11.

nejen s filosofií a sociologií, ale i s přírodními vědami (fyzikou, chemií, biologií) a také s vědami společenskými (od politické ekonomie až po estetiku). Je samozřejmé, že součástí struktury společenské reality jsou i různé aktivity a složky, které v širokém rámci zahrnujeme nejen do kategorie společenské vědomí, ale i do kategorie společenské bytí. Úvahy o těchto problémech již přesahují rámec, daný tímto diskusním příspěvkem o problémech struktury marxisticko-leninské sociologické teorie.

Резюме

Сиракки А. - Рихтаржик К.:

Дискуссионные проблемы структуры марксистской социологической теории

Процесс, которым проходит чехословацкая социология, является новым этапом как с точки зрения критического рассмотрения прошлого периода, так с точки зрения требований, предъявляемых социалистическим обществом к марксистской социологии. Новое положение как будто возвращает «старую тему» структуры марксистской социологической теории. Социологическое знание смотря по степени обобщения можно разделить в четыре уровня. Самой низкой является эмпирическая плоскость. Средним уровнем обобщения является область отраслевых социологических дисциплин. Самое большое число спорных вопросов сосредоточивается вокруг таких плоскостей обобщения, какими являются общая социология и исторический материализм.

Эмпирический уровень представляет исходную поверхность, от которой нужно продвигаться дальше, к более глубоким анализам и обобщающим выводам. Считать эмпирическую ступень окончательной ступенью социологического познания является нерешающим. Если эмпирические познания должны приводить к номотетическому анализу, а не к идиографическому описанию, то их необходимо проводить через призму таких подходов, в которых общее и частное в предметах, явлениях и общественных факторах никогда решительно не отделено. Это значит анализировать социальные факты, действия, события не изолированно, а с учетом определяющей связи и зависимости, с целью познания тех реальностей, которые так или иначе связаны с общей взаимосвязанностью и взаимной обусловленностью предметов и явлений.

Нельзя упустить из виду, что всякое эмпирическое исследование выступает не только в определенной основе технического контекста (напр. в контексте статистических правил), но одновременно также в основе определенного теоретико-философского контекста. Нет такого общественного исследования, которым не руководили бы идеи.

Социологическое исследование рассматривает связанности, отношения, связи между разными социальными явлениями, их взаим-

ную обусловленность, и оно функционально связано с опосредствующими теоретическими звеньями, какими есть теории средней достигаемости. Область специальных социологических теорий, «социологических теорий средней достигаемости» мы обозначили как средний уровень обобщений. В буржуазной социологии мы идею теории средней достигаемости встречаем прежде всего у Р. Л. Мертона. Мертон стремится обойти более общие теоретические консеквенции и анализировать «нейтральные элементы» социологического исследования «без оценяющих предассудков», в уровне средней достигаемости.

На ограниченность его подходов обращает внимание напр. Г. М. Андреева. Теории средней достигаемости объективно отражают существующие реальные требования общественного познания двадцатого века. Они изучают определенный социальный феномен, элемент социального целого. Реальные особенности этого социального элемента, которыми может быть семья, город, культура, армия и т. д., всегда связаны с предметным целым. Однако это не значит, что обобщения на этом уровне необходимо имеют философский характер. Также понятийный аппарат отраслевых социологических дисциплин не является тождественным с понятийным аппаратом марксистской философии.

Дифференциация социологии на ряд отраслевых дисциплин должен отвечать также пропорциональный рост и пропорциональное развитие объединяющей теоретической и методологической и мировоззренческой базы принципов материалистического познания истории. Заниматься отраслевой социологической дисциплиной — это не значит отречься от теоретических постулатов марксизма-ленинизма. Дифференциация социологического познания должна быть соединена с подчеркиванием глобальной теоретической концепции. Но ни «эмпирическое познание», ни теория средней достигаемости не могут заменить общий глобальный взгляд на общественную реальность.

Вопросы анализа в уровне макропроцессов и проблематика комплексности общественной жизни концентрируются в общей социологии и прежде всего же в историческом материализме. Проблематика человека в разработанной системе общественных отношений содержится в общей социологии, и общественные отношения, расширенные на размеры «всеобщей реальности» являются предметом философии (исторического материализма).

В наше время по существу есть две концепции и два подхода к решению вопроса общей социологии и исторического материализма.

Проявляются односторонние тенденции изолировать социологию (как исключительно эмпирическую дисциплину), развивать «независимо» от исторического материализма эмпирические познания и искать «регулярности» или же формулировать «законы средней достигаемости». Такое же метафизическое, недиалектическое связывание вопросов теории и метода мы не считаем правильным.

Исторический материализм представляет собой самый высокий уровень философского обобщения проблематики человека и общества,

он является материалистической концепцией истории общества. Он является органической неотделимой составной частью марксистской философии и поэтому он не может быть особой, специальной наукой об обществе. Напр., также Тодор Павлов доказывает, что социологию как специальную науку об обществе нельзя отождествлять с историческим материализмом. Исторический материализм — это что-то больше чем общая социология. Он является теоретической и методологической основой интерпретации всех общественно-исторических процессов.

Определение предмета и «проблемных сфер» исторического материализма предоставляет возможность определить предмет общей социологии как марксистско-ленинской науки об обществе. Теоретической и методологической основой марксистской социологии может быть только исторический материализм.

Summary

Sirácky A. - Rychtařík K.: Discussion Problems on the Structure of Marxist Sociological Theory

The process which Czechoslovak sociology is undergoing represents a new stage, partly because of the critical reconsideration of the past period and partly because of the demands made upon Marxist sociology by the socialist society. The new situation faces the "old theme" of the structure of the Marxist sociological theory which has not yet been solved.

Sociological knowledge can be divided into four levels in terms of the degree of generalization. The lowest is the empirical level. The middle level of generalization is represented by specific sociological disciplines. Greatest in number are debatable issues concentrated around those levels of generalization which are covered by general sociology and historical materialism.

The empirical level provides the springboard from which further steps are taken to deeper analysis and general conclusions. The empirical stage can never be the final stage of sociological knowledge. The empirical findings, if they are to lead to a nomothetical analysis and not merely to an idiographical description, must be approached in such a way that the general and the individual of things, phenomena and social factors are never strictly separated.

It means that the social facts, actions, events should not be analysed as isolated phenomena, but bearing in mind the determining connections and dependences in order to identify those aspects which in one way or another function as links to the general interconnection and interdependence of things and phenomena.

It cannot be ignored that every sociological research is concerned not only in a certain frame of technical context (e.g. in the context of statistical provisions) but simultaneously also in the frame of a certain theoretical and philosophical context. No so-

cial research can exist which would not be guided by general ideas.

Sociological research deals with interconnections and interdependences of different social phenomena and is connected with the mediating theoretical links represented by middle-range theories.

The sphere of special sociological theories — "middle-range sociological theories" provides, in our conception, for the middle level of generalization.

In the bourgeois sociology middle-range theories are discussed in particular by R. L. Merton. He tries to avoid more general theoretical conclusions and "without valuation prejudices" his analysis of the "neutral elements" of sociological research does not surpass the middle-range level.

The limits of Merton's approaches are discussed e.g. by G. M. Andrejeva. Middle-range theories reflect in an objective way the existing real needs of the societal knowledge of the twentieth century. They focus on a certain social phenomenon, on an element of the social whole. Real specificities of the social element — which may be family, city, culture, army etc. — are interconnected with the social whole. But it does not mean that the generalizations of this level are necessarily of a philosophical nature. Neither is the conceptual outfit of special sociological disciplines identical with the conceptual outfit of Marxist philosophy.

Differentiation of sociology into a set of special disciplines must be accompanied by a proportionate growth and development of unifying theoretical, methodological and ideological bases of the principles of the materialist conception of history. To develop a special sociological discipline does not mean to disregard the general theoretical postulates of Marxism-Leninism. The differentiation of sociological knowledge must be characterized by putting accent on the global theoretical conception. But neither "empirical findings" nor middle-range theories are able to substitute the general global view of social reality.

The issues of analysis at the macro-process level and the problems of complexity of social life are concentrated in general sociology and especially in historical materialism.

The problems of man situated in the system of social relations are covered by general sociology, the social relations situated within the "total reality" are the subject matter of philosophy (historical materialism).

Nowadays there exist in fact two conceptions and two approaches to the issue of the relation between general sociology and historical materialism.

One-sided tendencies appear to isolate sociology (as a strictly empirical discipline), to develop empirical knowledge and to define regularities or formulate "middle-range laws" independently on historical materialism. In our opinion such a metaphysical, non-dialectical connection between theoretical and methodological issues is incorrect.

Historical materialism represents the highest level of philosophical generalization of

the problems of man and society: it is the materialist conception of history of society. It forms an organic, inseparable part of Marxist philosophy and it cannot be, therefore, a special science concerning society. Even e.g. Todor Pavlov argues that sociology as a special science concerning society cannot be identified with historical materialism.

Historical materialism is something more than general sociology. It is a theoretical and

methodological basis for the interpretation of all socio-historical processes.

The definition of the subject-matter and of the "problem spheres" of historical materialism allows for the definition of the subject matter of general sociology as a Marxist-Leninist science of society.

Only historical materialism can provide a theoretical and methodological basis for Marxist sociology.